

УДК 330.131.7

О. М. Кашуба,
НУ "Львівська Політехніка"

ПІДПРИЄМНИЦТВО В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

O. Kashuba,
National university Lviv polytechnic

ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

У статті розглянуто і проаналізовано сучасний стан вітчизняного підприємництва. Виокремлено та діагностовано проблеми його розвитку на макро- і мікрорівнях української економіки. На основі оцінювання закордонного досвіду вирішення аналогічних або подібних проблем та можливостей його адаптації до проблемних аспектів підприємництва в Україні, здійснено спробу розробити і запропонувати шляхи їх подолання. Обґрунтовано необхідність формування відповідних економічних заходів, що дадуть змогу підвищити ефективність функціонування підприємницького сектору та забезпечити значні позитивні перспективи його розвитку.

The article reviews and analyzes the current state of domestic business. Allocated and diagnosed the problem of development at the macro and micro Ukrainian economy. Based on the evaluation of international experience solving same or similar issues and opportunities its adaptation to the problematic aspects of business in Ukraine, an attempt to develop and propose possible solutions. The necessity of the formation of the economic reforms that will help improve the efficiency of the business sector and provide significant positive prospects for its development.

Ключові слова: підприємництво, комплексний аналіз стану, проблеми розвитку підприємництва, перспективи розвитку підприємництва.

Key words: business, complex analysis, development of entrepreneurship, enterprise development prospects.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Підприємництво — є однією з найважливіших ознак ринкової економіки і основною передумовою розвитку народного господарства будь-якої країни. Крім цього, розвиток підприємництва країни є своєрідним індикатором характеру змін у зовнішньому середовищі. Слід пам'ятати, що позитивні зміни у зовнішньому середовищі, зокрема, в економіці країни є неможливими без розвитку підприємництва. Особливо це стосується малого підприємництва як найбільш гнучкої за відношенням споживчого попиту ланки.

Індивідуальна споживацька поведінка, яка проявляється у диференціації попиту, розвиток нових технологій (в першу чергу, інформаційних і комунікаційних), глобалізація конкуренції — ще не повний перелік суттєвих зрушень, які відбулись за останні роки у сфері розвитку українського підприємництва. Проте військові дії, що ведуться на території нашої держави; стрімке падіння курсу національної валюти та, як наслідок, різке зниження інвестиційної привабливості української економіки — проблеми, які ставлять під сумнів перспективи розвитку підприємництва в Україні. У таких складних умовах сьогодення здається неможливим перехід України до Європейських стандартів ведення бізнесу. Втім, слід зазначити, що багатьом країнам, які на цей момент є повноправними членами Європейського Союзу, це з успіхом вдалось здійснити у дуже складні періоди свого розвитку і становлення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Закордонні дослідження у сфері підприємництва беруть початок з XVII століття. Проте найбільш значними є напрацювання, що датуються XVIII—XIX століттями. Вони належать відомим вченим таким, як Р. Кантільйон, А. Сміт, Д. Рікардо, Ж.-Д. Сей, А. Маршалл. Початок XX століття відомий такими дослідниками підприємництва, як С. Брю, М. Вебер, В. Зомбарт, К. Макконнелл, Й. Шумпетер тощо. Проблеми розвитку підприємництва, як і перспективи його розвитку є об'єктом дослідження також багатьох вітчизняних вчених-економістів, зокрема О. Барановського, З. Варналія, А. Виноградська, Л. Воротиної, А. Кисельова, Ю. Клочка, Т. Ковальчука, Л. Мельника, С. Мочерного, Ю. Ніколенка, Є. Панченка, С. Реверчука, В. Сизоненка, С. Соболя, А. Чухна та інших. Українські економісти досліджували, перш за все, загрози і перспективи розвитку підприємництва у трансформаційний період. Такому періоду притаманне виникнення різного роду деструктивних і конструктивних факторів, вплив яких може призвести як до суттєвих проблем у функціонуванні підприємств, так і слугувати підґрунтям для значних конкурентних переваг, тому проблеми і перспективи становлення і розвитку підприємництва у нашій країні та пошук шляхів його оптимального державного регулювання потребують подальшого усестороннього дослідження [1; 2].

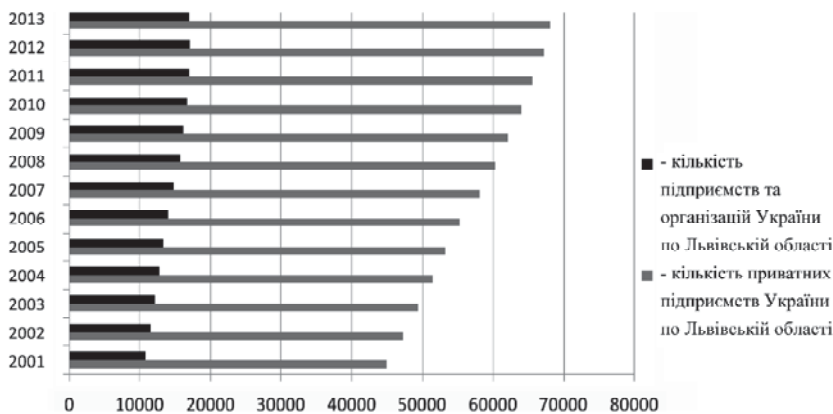

Рис. 1. Динаміка зростання кількості підприємств і організацій Львівської області (в тому числі приватних підприємств) протягом 2001–2013 рр.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження полягає в аналізі наявного стану вітчизняного підприємництва з метою виокремлення основних проблем і опрацювання реальних інструментів для їх розв'язання як ключової передумови подолання кризових явищ в економіці регіону.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз наявного стану сучасного підприємництва дає змогу стверджувати, що нестабільність політичного середовища наносить відчутну шкоду економічному розвитку нашої країни. Підприємництво, особливо мале і середнє, у першу чергу, реагує на негативний вплив дестабілізаційних факторів. Така реакція найчастіше знаходить своє вираження у формі скорочення кількості підприємств приватного сектору, зниження обсягу виробництва та чисельності працюючих.

Зокрема, якщо проаналізувати стан підприємництва на прикладі Львівської області, то отримуємо тривожні показники: зниження обсягів промислового (на 3,2 % у січні — травні 2014 р. до аналогічного періоду попереднього року, у т.ч. в переробній промисловості — на 6,1 %) та сільськогосподарського виробництва (на 3,8 %, у т.ч. сільськогосподарськими підприємствами (на 8,3 %) та господарствами населення (на 1,9 %); подальше зменшення обсягів будівельних робіт (темпи зменшення зросли з 12,4 % до 17,4 %) та вантажних перевезень (на 2,3 % або 108,5 тис. т), пасажиропотоку (на 9,4 %, у т.ч. залізничними (на 10,8 %), автомобільним (на 10,1 %) транспортом); зменшення обороту ресторанного господарства за порівнянними цінами (на 4,6 % або 24,7 млн грн. у січні — травні 2014 р. порівняно з відповідним періодом 2013 р.); значна частка збиткових підприємств (яка на 1.04.2014 р. становила 49,5 % загалом та 44,9 % у промисловості); від'ємний фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування у промисловості ("мінус" 2,0 млрд грн.), операціях з нерухомим майном ("мінус" 793,1 млн грн.), оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів ("мінус" 471,7 млн грн.), тимчасовому розміщенні й організації харчування ("мінус" 131,8 млн грн.), охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги ("мінус" 126,4 млн грн.); збереження низьких темпів погашення заборгованості з заробітної плати (незважаючи на зменшення загальної суми боргу з виплати заробітної плати (на 1,8 %), на 1 липня 2014 р. із загальної суми заборгованості 50,0 % припадало на економічно активні підприємства; найбільша частка невикраденої заробітної плати була на підприємствах промисловості (36,1 %), транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності (23,8 %); заробітна плата не була вчасно виплачена 7,9 тис. осіб (1,5 % від загальної чисельності штатних працівників) [3].

На жаль, єдиним видом економічної діяльності у промисловості Львівщини, де вдалось наростити обсяг продукції, було текстильне виробництво. Таким чином, приріст промислової продукції у сфері виробництва одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів: становив 6,5% у січні — липні 2014 року порівняно з аналогічним періодом 2013 року. Для порівняння: скорочення обсягу випуску продукції на підприємствах з виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів становило 9,3%. Загалом, у липні 2014 року порівняно з червнем обсяг промислового виробництва знизився на 2,2%, порівняно з липнем 2013 року — на 5,8%. У січні — липні 2014 року відносно січня — липня 2013 року індекс промислової продукції в області становив 98,1% [4].

Не зважаючи на зазначені негативні показники, все ж на основі аналізу змін у кількості підприємств і організацій Львівської області (в тому числі, приватних підприємств), що мали місце протягом 2001—2013 рр. можна зробити висновок про позитивну тенденцію до зростанні їх загальної чисельності (з 44997 підприємств у 2001 році до 68231 у 2013 році). Проте, кількість приватних підприємств, що зростала протягом 2001—2012 рр. (від 10845 до 17151 підприємств), у 2013 році зменшилась до 16980 підприємств (рис. 1).

Проблеми у сфері підприємництва України спостерігаються як на макро-, так і на мікрорівні. Деякі з них носять настільки глобальний характер і так вкоренились в вітчизняних теренах, що їх вирішення можливе лише у випадку запровадження кардинальних економічних реформ або повного демонтажу існуючої економічної системи.

Зокрема щодо проблем вітчизняного підприємництва на макрорівні, то до них можна віднести:

- незначну чисельність підприємств малого і середнього бізнесу, а також нетривалість їх життєвого циклу, що обумовлено відсутністю їх державної підтримки (зокрема, в Україні менше 60% від загальної чисельності підприємств складають малі та середні підприємства і забезпечують до 11% наповнення ВВП, тоді як у країнах Європейського Союзу і США цей показник становить 99% і наповнює ВВП на більше, ніж на 50%. Це і є той середній клас, на якому тримається економіка розвинених країн. Зауважимо, що лише 5% населення України можна віднести до середнього класу згідно з критеріями ЄС. Крім цього, у рейтингу країн за рівнем захисту прав на приватну власність Україна займає 135 місце з 144, що не могло не відобразитись на скороченні тривалості життєвого циклу малих і середніх підприємств);

- високі витрати часу на проходження офіційних процедур для започаткування підприємства, наприклад, отримання дозволів, ліцензій, перевірки (зокрема, у Македонії цей процес триває 3 дні, Угорщині — 4, Албанії та Білорусі — 5, Словенії — 6 днів, тоді як в Україні на проходження аналогічних процедур витрачається 27 днів), а також збереження значних обсягів витрат, пов'язаних із ліквідацією підприємств (зокрема, такі витрати становлять 42% від розміру середнього доходу на особу, тоді як у 2010 р. у Бельгії, Данії, Словенії цей показник становив 4%, Росії, Молдові — 9%);

- високі витрати часу і коштів підприємців на реєстрацію власності (зокрема, у 2009 р. для реєстрації власності необхідно було 93 дні, то у 2010 р. цей показник зріс до 117 днів, що перевищує середнє значення аналогічного показника для країн ЄС більше, ніж у 3 рази. Зростає і вартість адміністративних послуг під час реєстрації власності — з 2,6% від вартості власності у 2009 р. до 4,1% у 2010 р.);

- торгівельна, а не виробнича орієнтація діяльності підприємницького сектора (зокрема, у структурі експорту сировинна економіка займає 57%);

— нарощування імпорту продукції і послуг замість налагодження національного виробництва;

— непривабливий інвестиційний клімат (зокрема, за рівнем привабливості податкового законодавства для іноземних інвесторів Україна займає 137 місце з 144);

— відтік інвестицій та інших коштів за кордон (зокрема, щорічний відтік прибутку підприємств з України оцінюється в \$ 8 млрд);

— низька конкурентоспроможність вітчизняних підприємств (зокрема, за Індексом конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index) Україна займає 76 місце з 144);

— відсутність внутрішнього попиту на інновації у підприємстві (зокрема, країни ЄС і США вкладають значні кошти у розвиток науково й інтелектуальної виробництва);

— невідповідність сучасним вимогам і нерівномірність розташування інфраструктури, функції якої зводяться до обслуговування підприємницької діяльності;

— наявність прямих та опосередкованих злочинних, кримінальних посягань, так званого "рейдерства", а також дискримінаційних дій щодо підприємців тощо (зокрема спроби протиправного захоплення підприємств здійснюються шляхом подання до державних реєстраторів підроблених документів);

— посилення тінізації економіки, зростання нелегальної частки та перерозподіл тіньового ринку реального сектора економіки (особливо гостро проявилось у систематичних актах незаконного надкористування (наприклад, незаконний видобуток піску та піщано-гравійної суміші у Львівській області. У більших обсягах зросли такі негативні явища щодо видобутку бурштину у Волинській та Рівненській областях, червоного каменю у Тернопільській області) [4];

— загальне зниження платоспроможності населення і, зокрема, окремих його категорій, що негативно відображається у зниженні споживчого попиту;

— низька результативність регіональних програм підтримки малого бізнесу;

— неефективна державна регулятивна політика (зокрема, за рівнем корупції Україна 118 в світі з 144 країн-учасниць рейтингу, що впливає на привабливість інвестиційного клімату, як і на функціонування підприємств загалом. Крім того, спостерігається гострий брак кваліфікованих фахівців у системі державного управління, які б могли відповідним чином реорганізувати підприємницький сектор, оскільки на сьогоднішній день регуляторна політика держави спрямована на продовження процесу цілеспрямованого знищення малого та середнього бізнесу) [7—9].

На мікрорівні сфера підприємництва стикається з такими основними проблемами:

— низька продуктивність праці та мотивованість працівників (зокрема, у середньому в рік в Києві працюють на 292 години більше ніж у Парижі. При цьому продуктивність праці в 3 рази нижче, ніж у Білорусі, в 4 рази нижче, ніж в Європі та в 6,5 разів нижче, ніж в США);

— високі витрати часу на підготовку податкових документів, ухилення від оподаткування, проведення тіньових операцій та виведення капіталу за межі країни та інші факти порушення норм господарського права (зокрема, кількість часу, витраченого на підготовку податкових документів, в Україні складає 657 годин і перевищує середній показник країн ЄС у 2,9 разу. Кількість виплат у 2010 р. складала 135, що у понад 7 разів перевищувала середнє значення для країн ЄС);

— невисокий рівень кваліфікації підприємців, що значно ускладнює перспективи інноваційного розвитку;

— неефективний менеджмент, що спричиняє до зниження конкурентоспроможності підприємств;

— недостатність коштів у підприємців для розвитку власної справи;

— високі відсоткові ставки за користування банківськими кредитами

На основі аналізу вищезазначених проблем і даних, що їх підтверджують, можна зробити висновок про те, що у порівнянні з розвинутими країнами рівень підприємницької діяльності є незадовільним та потребує суттєвого покращення. Відповідно, несприятливе економічне та правове середовище щодо ведення підприємницької діяльності в Україні сприяє створенню бар'єрів для повноцінного розвитку підприємництва. Висновок про це можна зробити, зважаючи на результати двох впливових міжнародних досліджень — Світового банку "Ведення бізнесу — 2010" і "Рейтинг глобальної конкурентоспроможності" Всесвітнього економічного форуму.

Проте, не зважаючи на наведені проблеми, що ускладнюють діяльність підприємств, значних перспектив у своєму розвитку підприємство може досягти у короткотривалій і довготривалій перспективах у разі впровадження на державному рівні таких заходів:

— тимчасове звільнення від податків для малого та середнього бізнесу;

— надання кредитів для стимулювання експорту;

— ліквідація регуляторних бар'єрів та регулювання тарифів на користь національних виробників;

— формування інфраструктури, забезпечення державних замовлень і прозоре проведення тендерів;

— розширення структури пропозицій на внутрішньому ринку товарів та послуг;

— створення ефективного конкурентного середовища;

— стимулювання інноваційного розвитку;

— відродження підприємницької ініціативи населення;

— створення додаткових робочих місць та підвищення гнучкості зайнятості;

— зміцнення регіональних економік;

— оптимізація державного регулювання підприємницького сектора за допомогою заходів дерегуляції, спрямованих на досягнення європейських стандартів;

— підвищення соціальної відповідальності;

— активізація участі громадськості в прийнятті управлінських рішень стосовно покращення бізнес-середовища.

— розвиток державно-приватного партнерства в Україні [3, 4, 6—9].

Оскільки частка обсягу реалізованої продукції малими підприємствами у загальному обсязі реалізованої продукції в Україні на початок 2010 р. становила 16,7 %, середніми відповідно — 37,7 %, тому не слід забувати, що невід'ємними складовими сучасного підприємництва є малі та середні підприємства. Від їх вмілої підтримки залежать перспективи розвитку вітчизняного підприємництва. Основну роль в усуненні перешкод у подальшому розвитку підприємництва повинна відігравати держава. На сьогоднішній день до нагальних завдань у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, які потребують регулювання, відносять наступні [3; 6]:

— спрощення дозвільних процедур та процедур здійснення державного контролю, отримання документів дозвільного характеру та скорочення термінів проведення таких процедур;

— удосконалення порядку ведення податкового і статистичного обліку та звітності, зниження податкового тиску на економіку та забезпечення його рівномірності.

— зниження тиску з боку контролюючих органів, протидія рейдерству та корупції;

— удосконалення інфраструктури розвитку підприємництва;

— впровадження регіональної політики сприяння розвитку малого підприємництва;

— створення сприятливих фінансових передумов для започаткування та здійснення підприємницької діяльності, доступності фінансових ресурсів для підприємців;

— забезпечення державної підтримки малого і середнього підприємництва, що працюють у сфері інвестиційної, інноваційної і науково-технічної діяльності, впровадження зарубіжного досвіду з питань започаткування нових інноваційних технологій в господарській діяльності;

— посилення уваги до інформаційного забезпечення, навчання і підвищення кваліфікації кадрів;

— підтримка нових механізмів співробітництва підприємств з органами виконавчої влади та громадськості.

Важливо, що одним з основних напрямом зміцнення конкурентоспроможності вітчизняного підприємства, значення якого даремно часто недооцінюють, є забезпечення високого рівня інноваційної діяльності підприємств. На жаль, тільки 11% промислових підприємств України ведуть активну інноваційну діяльність, що, як наслідок, спричинило низький рівень її міжнародної конкурентоспроможності. У 2010 році за загальним рейтингом глобальної конкурентоспроможності Україна займала 89 місце (серед 139 країн), у 2009 році — 82 місце (Польща — 46, Росія — 63), за рейтингом щодо інноваційного фактору — 80 місце (Польща — 46, Росія — 73) [3; 6].

Крім цього, беручи до уваги закордонний досвід, можна стверджувати, що особливо дієвим чинником становлення і розвитку ефективної економіки є формування соціально-орієнтованого підприємництва, основною метою якого є прибуткова діяльність підприємств без заподіяння шкоди суспільству та навколишньому середовищу. Соціально-орієнтована модель підприємництва дасть змогу підприємствам відповідати сучасним ціннісним орієнтаціям суспільства, потребам трудових колективів, при цьому не суперечачи економічним орієнтаціям власників підприємств.

Зазначимо, що значні перспективи розвитку підприємства очікують Україну за умови її вступу в ЄС. Зокрема, до них можна віднести: глобалізацію фінансової діяльності, що дає можливість суттєво долати ряд законодавчих обмежень і норм, які існують у межах національних кордонів; удосконалюються підприємницькі, ринкові форми; створення міжнародних компаній; відбувається лібералізація торговельно-політичного режиму щодо товарних ринків та ринків послуг, капіталів, а також фондових ринків значно знижує рівень митних тарифів, скасовує багато обмежень; вплив зовнішніх глобальних факторів на розвиток національної економіки стане більш потужним, ніж вплив внутрішніх національних факторів розвитку. За таких умов підприємство дійсно стає загальнонародним і багатонаціональним, інформованість та формування ефективних комунікацій сприяють зменшенню витрат, що зумовлює нові інвестиції, зростання добробуту громадян і підвищення продуктивності праці [5].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Отже, в Україні на сьогоднішній день є багато проблем, що перешкоджають розвитку вітчизняного підприємництва, вирішення яких забезпечить підвищення ефективності підприємницької діяльності, забезпечить розширення підприємницького сектора, зменшення тіньового сектору. Основну роль у подоланні цих проблем повинна відігравати держава. Сьогодні немає чітких прогнозних розрахунків щодо можливих позитивних і негативних наслідків для економіки України, але перспективи є очевидними, особливо, якщо врахувати, що процес асоціації з ЄС набрав чинності і суттєві зміни та реформи у сфері підприємництва є невідворотними. Важливо, що в умовах ринкової трансформації економіки України розвиток підприємництва є основою економічного і соціального розвитку, вирішення соціальних проблем, подолання бідності та забезпечення високого рівня життя громадян.

Література:

1. Варналій З.С. Основи підприємництва: навч. посібник / З.С. Варналій. — 3-є вид., випр. і доп. — К.: Знання-Прес, 2006. — 350 с.
2. Горбачевська О.В. Проблема підприємництва в економічній теорії / О.В. Горбачевська, Н.Н. Рим // Науковий вісник. — 2006. — № 16.1. — С. 242—249.
3. Повідомлення про соціально-економічне становище Львівської області у січні — лютому 2014. — Головне управління статистики у Львівській області. — 2014 р. — 13 с.
4. Головне управління статистики у Львівській області. Повідомлення про соціально-економічне становище Львівської області у січні — липні 2014 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/press/2014/pp_0714.pdf
5. Господарський кодекс України від 16.01.2003 року № 436-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>
6. Юринець О.В. Соціально-економічний стан львівської області: аналіз та перспективи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.conf.inem.lviv.ua/thesis/s5/Yurynets.pdf>
7. Ведення бізнесу — 2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.analitika.kz/docs/DB10-Overview.pdf>
8. Основні показники розвитку підприємств суб'єктів підприємницької діяльності [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/sze/opr/opr_u/arh_opr2005.html
9. Рейтинг глобальної конкурентоспроможності [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ru.rff.ch/research/562>
10. Суспільні форми організації виробництва [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://readbookz.com/book/1/75.html>

References:

1. Varnalij, Z.S. (2006), *Osnovy pidpriemnytstva* [Bases of enterprinership], Znannia-Pris, Kyiv, Ukraine.
2. Horbachevs'ka, O.V. (2006), "The problem of entrepreneurship in economic theory", *Naukovyj visnyk*, vol. 16, pp. 242—249.
3. Department of Statistics in Lviv region (2014), *Povidomlennia pro sotsial'no-ekonomichne stanovysche L'vivs'koi oblasti u sichni-liutomu* [Notification of the socio-economic situation of the Lviv region in January-February], Department of Statistics in Lviv region Lviv, Ukraine.
4. Department of Statistics in Lviv region (2014), "Notification of the socio-economic situation of the Lviv region in January-July", available at: http://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/press/2014/pp_0714.pdf (Accessed 2 June 2015).
5. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "Commercial Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15> (Accessed 2 June 2015).
6. Yurynets', O.V. (2014), "Socio-economic condition of Lviv region: analysis and prospects", available at: <http://www.conf.inem.lviv.ua/thesis/s5/Yurynets.pdf> (Accessed 2 June 2015).
7. Analitika.kz (2010), "Doing Business - 2010", available at: <http://www.analitika.kz/docs/DB10-Overview.pdf> (Accessed 2 June 2015).
8. State Statistics Committee of Ukraine (2006), "Basic indicators of development subjects of entrepreneurial activity", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/sze/opr/opr_u/arh_opr2005.html (Accessed 2 June 2015).
9. Rating of Global Competitiveness 2015), available at: <http://ru.rff.ch/research/562> (Accessed 2 June 2015).
10. Readbookz (2001), "Social forms of production organization", available at: <http://readbookz.com/book/1/75.html> (Accessed 2 June 2015).

Стаття надійшла до редакції 08.06.2015 р.